

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ

« 09 » 09 2021.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ДОДАТКОВИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

для студентів

Спеціальності 025 «Музичне мистецтво»

Освітнього рівня: першого (бакалаврського)

Освітньої програми

025.00.03 Інструментальне виконавство (фортепіано)

Київ - 2021

Розробник:

Економова Ольга Серафимівна, старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Викладачі: **Ляшенко О. Д.** доцент, **Бутенко Т. М.** старший викладач, **Свириденко Н.С.** професор, **Романенко А.Р.** доцент, **Беренбейн І.С.** доцент, **Стрельченко К. М.** доцент, **Цимбал К.О.** старший викладач - кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри інструментально-виконавської майстерності

Протокол від «09» вересня 2021 року № 2

Завідувач кафедри _____ (Катерина ЗАВАЛКО)
(підпис)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої (професійної/наукової) програми
(керівником проектної групи)

025.00.03 Інструментальне виконавство (фортепіано)

025.00.04 Інструментальне виконавства (оркестрові струнні, народні, духові та ударні інструменти)

(назва освітньої програми)

_____.____.2021р.

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми

(керівник проектної групи) _____ (Наталія СВИРИДЕНКО)
(підпис)

Робочу програму перевірено

_____.____.2021р.

Заступник директора _____ (Алла ТАРАННИК)

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис) (ПІБ)

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДОДАТКОВИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ»

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
Вид дисципліни	<i>Вибіркова</i>	
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>Українська</i>	
Загальний обсяг кредитів/ годин	<i>2/120</i>	
Курс	<i>3</i>	
Семестр	<i>5</i>	<i>6</i>
Кількість змістових модулів за розподілом:		
Обсяг кредитів	<i>1</i>	<i>1</i>
Обсяг годин, у тому числі:	<i>30</i>	<i>30</i>
Аудиторні	<i>14 годин</i>	<i>14 годин</i>
Модульний контроль	<i>2 години</i>	<i>2 години</i>
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	<i>14 годин</i>	<i>14 годин</i>
Форма семестрового контролю	-	<i>Залік</i>

2. Мета курсу – засвоєння системи знань, умінь, здібностей, що передбачають професійно-технічну та художньо-виконавську підготовку студента, яку можна застосовувати у навчальному процесі та майбутній музично-педагогічній діяльності

Основні завдання навчального курсу:

- опанування студентом техніки гри на додатковому музичному інструменті та подальший її розвиток;
- формування вміння самостійного ознайомлення, вивчення та виконання музичних творів;
- оволодіння та засвоєння методів роботи над музичним твором;
- розвиток музичних здібностей студентів (музичний слух, музична пам'ять, відчуття метро-ритму тощо);
- розвиток навичок читання нот з аркуша, гри нескладних творів на слух, акомпанування, транспонування тощо;
- формування сценічної культури та артистизму;
- удосконалення виконавського рівня у студентів-музикантів;
- розвиток творчих здібностей студента та здатність його до музично-творчої діяльності;
- художньо-естетичний розвиток студентів-музикантів;
- формування у студентів художнього смаку;

– пробуджувати емоційний відгук на музичні образи, адекватне сприйняття музики та поглиблення інтересу до неї.

Форми роботи – практичні заняття, самостійна робота студентів, консультації викладача.

Засоби навчання – аудіо-, відеоматеріали, підручники і навчальні посібники, нотні збірки, методичні рекомендації і вказівки.

Програмні компетентності		
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у процесі навчання, що передбачає застосування системи інтегрованих художньо-естетичних знань з теорії, історії музичного виконавства, спрямованих на розвиток здатності особистості до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження в сфері музичного мистецтва	
Загальна компетентність	ЗК1	Здатність до спілкування державною мовою як усно, так і письмово.
	ЗК2	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
	ЗК5	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
	ЗК7	вміння організовувати діяльність у професійній сфері; здатність планувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію суб'єктів музично-виконавського та музично-освітнього процесу
	ЗК8	Здатність застосовувати базові знання у практичних ситуаціях.
	ЗК9	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
	ЗК14	Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
	ЗК15	Здатність генерувати нові ідеї

		(креативність).
Спеціальні (фахові) компетентності	СК1	Здатність демонструвати достатньо високий рівень виконавської майстерності.
	СК2	Здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції у виконавській діяльності.
	СК3	Здатність усвідомлювати художньо-естетичну природу музичного мистецтва.
	СК4	Здатність усвідомлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між теорією та практикою музичного мистецтва.
	СК 6	Здатність використовувати професійні знання та навички в процесі творчої діяльності.
	СК 7	Здатність володіти науково-аналітичним апаратом та використовувати професійні знання у практичній роботі.
	СК 9	Здатність розуміти основні шляхи інтерпретації художнього образу.
	СК 11	Здатність оперувати професійною термінологією.
	СК 13	Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків.
СК 17	Здатність застосовувати традиційні і альтернативні інноваційні технології музикознавчої, виконавської, педагогічної діяльності.	

Програмні результати навчання	
РН1	Демонструвати артистизм, виконавську культуру та технічну майстерність володіння інструментом під час виконавської діяльності.
РН3	Демонструвати різні методики удосконалення виконавської діяльності.
РН4	Аналізувати музичні твори з виокремленням їх належності до стилю, жанру, особливостей драматургії, форми та художнього змісту.

PH5	Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.
PH8	Демонструвати володіння музично-аналітичним и навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.
PH11	Здатність застосовувати теоретичні знання в процесі педагогічної діяльності, використовувати методи та прийоми викладання гри на інструменті.
PH12	Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.
PH 15	Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.
PH 17	Демонструвати аргументовані знання з особливостей музичних стилів різних епох.
PH 18	Володіння методами та навичками сольного співу, ансамблевої гри, репетиційної роботи.

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДОДАТКОВИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ»

№ з/п	Назви теоретичних/практичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Практичні заняття	Семестровий контроль	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1								
Основні компоненти практичної та технічної підготовки								
3.1	Музична мова як основа виконавської діяльності студента	14	7		7		7	
3.2	Засоби виразності музичної мови	14	7		7		7	
	МКР	2						2
	Разом	30	14		14		14	2
Змістовий модуль 2								
Педагогічно-виконавське спрямування програмового матеріалу								
4.1	Формування творчого підходу до виконуваних творів	14	7		7		7	
4.2	Художньо-звуковий задум композитора та шляхи його реалізації	14	7		7		7	
	МКР	2						2
	Разом	30	14		14		14	2
	Разом за III курс	60	28		28		28	4

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Змістовий модуль 1

Музична мова як основа виконавської діяльності інструменталіста

Тема 1.1. Етапи роботи над музичним твором

Цілісні та поетапні типи роботи над музичними творами. Мішані типи роботи. Вивчення більш глибоких за змістом та більш складних за формою і фактурою творів. Інтонаційна виразність. Єдність мелодії та супроводу. Різні типи мелодії. Фразування. Контраст звуковий, артикуляційний, динамічний, тембровий.

Література: 1 – 5.

Додаткова література: 1 – 7.

Тема 1.2. Засоби виразності музичної мови

Мелодія мистецтва «співу» на інструменті. Відчуття і визначення єдиної ритмічної пульсації. Типові помилки відтворення ритму. Оволодіння вміннями якісного звуковидобування, штриха, динаміки, фразування. Виконання музичних творів, різних за стилем, змістом, характером.

Література: 1 – 5.

Додаткова література: 1 – 7.

Змістовий модуль 2

Педагогічно-виконавське спрямування програмового матеріалу

2.1. Формування творчого підходу до виконуваних творів

Аналіз стильових особливостей виконання всієї програми. Відчуття динамічної, ритмічної та художньої цілісності творів. Характеристика рис кожного музичного твору. Визначення інтонаційної, динамічної, ритмічної функцій. Закріплення навичок кантиленного звуковидобування. Формування виконавських навичок у п'єсах шкільного репертуару (слухання 1-4 класи). Художньо-виразне виконання творів слухання у відповідності до стилю.

Література: 1 – 5.

Додаткова література: 1 – 7.

2.2. Художньо-звуковий задум композитора та шляхи його реалізації

Інтерпретаційна модель художнього твору. Емоційно-образний зміст музичного твору. Драматургія та архітектоніка музичних творів. Засоби реалізації інтерпретаційної моделі музичного твору. Формування виконавських навичок.

Література: 1 – 5.

Додаткова література: 1 – 7.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1 Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лабораторних занять	1	14	14	14	14
Лабораторна робота <i>(індивідуальні)</i>	10	14	140	14	140
Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	2	10
Контрольне модульне прослуховування	25	1	25	1	25
Разом		-	189		189
Максимальна кількість балів		378			
Розрахунок кофіцієнта					

6.2.ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

№	Зміст завдання	Академічний контроль		Бали
1.	Тема 3.1. Провідна роль слухової сфери. Методи навчання гри по слуху.	Методи навчання гри по слуху	1	5
		Навички ритмічної та мелодійної імпровізації	1	
		Створення власної виконавської концепції та шляхи формування виконавського задуму	1	
		Аналіз артикуляційних труднощів	1	
		Взаємозв'язок технічних та художніх засобів	1	
2.	Тема 3.2. Поліфонія: побудова структури тем, відповіді та протиставлення у поліфонічних творах.	Розвиток поліфонічного слуху	1	5
		Вміння почути самостійність і виразність кожного голосу	1	
		Оволодіння різними поліфонічними навичками гри	1	
		Аналіз та закономірність поліфонічної фактури	1	
		Стильові особливості поліфонічних творів	1	

3.	Тема 4.1. Аналіз стильових особливостей виконання всієї програми. Закріплення навичок кантиленного звуковидобування. Художньо-виразне виконання творів слухання у відповідності до стилю.	Основні фортепіанні штрихи та прийоми туше	1	5
		Навички володіння кантиленою, гнучкістю та природною інтонацією	1	
		Робота над мелодією та її інтонаційною виразністю	1	
		Динамічна палітра звучання та її зв'язок зі змістом твору	1	
		Виховання звукових якостей	1	
4.	Тема 4.2. Інтерпретаційна модель художнього твору. Емоційно-образний зміст музичного твору.	Засоби реалізації інтерпретаційної моделі музичного твору	1	5
		Формування виконавських навичок	1	
		Драматургія та архітектоніка музичних творів	1	
		Розуміння форми різнохарактерних творів	1	
		Використання педалі, тембральності, емоційно-образного змісту музичного твору при відображенні художньо-інтерпретаційної моделі композитора	1	

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

№	Модульна контрольна робота 1	Критерії оцінювання	Бали
1.	<i>Практичне виконання гам та етюдів</i>	Піаністична якість виконання	5
2.	<i>Дотримання основних етапів вивчення пасажної та акордової техніки</i>	Повний обсяг виконання Основні аплікатурні принципи та технічні прийоми педалізації	8
3.	<i>Формування навичок піаністичної моторики</i>	Високий рівень дрібної техніки	6
4.	<i>Взаємозв'язок технічних і художньо-музичних завдань</i>	Відображення художнього образу під час виконання технічного музичного матеріалу	6

Максимальна кількість балів			25
№	Модульна контрольна робота 2	Критерії оцінювання	Бали
1.	<i>Практичне виконання фортепіанних п'єс різних за жанрами та стилями</i>	Звукова тембральність Техніка звуковидобування, прийоми туше	8
2.	<i>Відкрите прослуховування: реалізація виконавського задуму при виконанні п'єс</i>	Піаністична якість виконання, принципи фортепіанно-виконавського інтонування, вокалізація мелодичної лінії	8
3.	<i>Робота над звуковими особливостями різнохарактерних творів та коригування виконавських і виражальних засобів</i>	Педалізація та стилістична достовірність виконання. Піаністична стилістика, музична форма	9
Максимальна кількість балів			25
Усього			50

При необхідності модульний контроль відбувається у дистанційному вигляді, студент записує програму та самостійно завантажує її в створену на гугл-диску папку.

6.6. Шкала відповідності оцінок.

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень умінь та навичок в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками. Студент демонструє емоційний відгук на музику, сценічну свободу, виконує в характері, відчувається розуміння форми та цілісності музичних творів.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень умінь та навичок в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок. Студент втілює драматургію музичних творів, розуміння виразності музичної мови.

C	75-81 балів	Добре – загалом добрий рівень умінь та навичок із незначною кількістю помилок. Студент доносить зміст твору, але не вистачає якісного звуковидобування, фразування, вистроєності динамічного плану тощо.
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень умінь та навичок із значною кількістю недоліків, проте достатній для подальшого навчання або професійної діяльності. Студент демонструє маловиражені технічні, артистичні можливості, невпевненість у своїх діях.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень умінь та навичок. Студент зіштовхується із технічними зривами, погано інтонує, застосовує брудну педалізацію.
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень умінь та навичок з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень умінь та навичок, що вимагає повторного вивчення дисципліни.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА ДИСЦИПЛІНИ «ДОДАТКОВИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ»

Разом – 60 год. Аудиторні (практичні) заняття – 28 год. Самостійна робота – 28 год.
Модульний контроль – 4 год.

	5 семестр		6 семестр	
Модулі	Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2	
Назва модуля	Музична мова як основа виконавської діяльності студента		Педагогічно-виконавське спрямування програмового матеріалу	
К-сть балів за модуль	189 балів		189 балів	
Заняття	1 – 7	8 – 14	1 – 7	8 – 14
Лекційні				
Семінари				
Практичні	7	7	7	7
Назва	Тема 1.1.	Тема 1.2.	Тема 2.1.	Тема 2.2.

начального модуля (практичне заняття)	Етапи роботи над музичним твором 70б	Засоби виразності музичної мови 70	Формування творчого підходу до виконуваних творів 70	Художньо-звуковий задум композитора та шляхи його реалізації 70
Самостійна робота	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 25 б.		Модульна контрольна робота 25 б.	
Усього за період роботи	756 б К: 7,56			

ОРІЄНТОВНИЙ РЕПЕРТУАР ЕТЮДИ

- Беркович І. Маленькі етюди: №№ 33- 40.
 Гедіке О. Тв. 32. 40 мелодійних етюдів для початківців: №№ 23., 29-32. Тв. 47.
 30 легких етюдів: №№ 10, 16, 18, 21, 26. Тв. 58. 25 легких п'єс: №№ 13, 18, 20.
 Гнесіна О. Маленькі етюди для починаючих. Зош. 4: №№ 31, 33.
 Григорян Г. Два етюда .
 Зірінг В. Тв. 36. Етюди: №№ 1, 2.
 Лак Т. Тв. 172. Етюди: №№ 5, 6, 8.
 Лемуан А. Тв. 37. Етюди: №№ 4, 5, 9, 11, 12, 15, 16, 20- 23, 35, 39.
 Лешгорн А. Тв. 65. Вибрані етюди для починаючих (за вибором).
 Майкапар С. Тв. 33. Мініатюри: Біля моря вночі.
 Черні К. Тв. 821. Етюди: №№ 5, 7, 24, 26, 33, 35. Вибрані фортепіанні етюди.
 Під. Ред. Г. Гермера. Ч. 1: № 17, 18, 21- 23, 25, 26, 28, 30- 32, 34- 36, 38, 41- 43, 45, 46.

ПОЛІФОНІЧНІ ТВОРИ

- Бах І.С Нотний зошит Анни Магдалени Бах: Менует Соль мажор, Менует ре мінор, Волинка Ре мажор, Полонез соль мінор № 2. АLEGRO. Менует.
 Бем Г. Менует.
 Бланжині Ф. Арієта.
 Беркович І. Поліфонічні п'єси.
 Ботянов Є. Канон.
 Гендель Г. Дві сарабанди: Фа мажор, ре мінор. Менует. Алеманда.
 Гольденвейзер О. Тв. 16. № 13 Фугета.
 Іванов- Радкевич М. Вісім поліфонічних двоголосних п'єс: №№ 3, 6.
 Караташов М. Щира розмова.
 Кореллі А. Сарабанда.
 Кригер І. Менует. Сарабанда.
 Кулау І. Сарабанда.
 Лисенко М. Українська пісня.
 Павлюченко В. Фугета.
 Свиридов Г. Альбом п'єс для дітей: Колискова пісенька.
 Слонов Ю. П'єси для дітей: Прелюдія.
 Шишаков Ю. Канон.
 Щуровський Ю. Кан

ТВОРИ ВЕЛИКОЇ ФОРМИ

- Беркович І. Школа гри на фортепіано: Сонатина Соль мажор.
 Бетховен Л. Сонатина Соль мажор, ч.1, 2.
 Благой Д. Альбом п'єс: Маленькі варіації соль мінор.
 Гедіке О. Тв. 36. Сонатина До мажор, Тв. 46. Тема з варіаціями.
 Глієр Р Рондо тв.43.
 Діабеллі А. Сонатина Фа мажор.
 Жилінський А. Сонатина Соль мажор.
 Жупанович Л. Варіації на тему дитячої пісні.
 Кабалевський Д. Тв. 51. Варіації Фа мажор. Сонатина ля мінор.
 Клементі М. Тв. 36. №1. Сонатина До мажор.
 Лукомський Л. Сонатина Ре мажор.
 Моцарт В. Сонатина соль мінор.
 Плейель І. Сонатина Ре мажор.
 Раков М. Сонатина Ре мажор.
 Салютринська Т. Сонатина С
 Рожавська Ю. Сонатина ч. 2.
 Сільванський М. Легкий концерт Соль мажор.
 Сорокін К. Тема з варіаціями ля мінор.
 Фоглер Г. Концерт До мажор.
 Чимароза Д. Сонатина ре мінор.

П'ЄСИ

- Барток Б. Вибрані дитячі п'єси (за вибором). Дітям: Зош. 1: №№ 13- 15, Зош. 2: №№ 23, 26- 28 . Мікрокосмос. Зош. 2, 3 (за вибором).
 Бетховен Л. П'ять шотландських народних пісень (за вибором).
 Гайдн І. Дві п'єси: Фа мажор, Мі- бемоль мажор.
 Геворкян Ю. Альбом дитячих п'єс для фортепіано (за вибором).
 Гедіке О. Тв. 6. 20 маленьких п'єс для починаючих: №14.
 Гендель Г. Три менуєта: Фа мажор, ре мінор.
 Глінка М. Полька, Почуття.
 Глієр Р. Тв. 43. Маленький марш.
 Гнесіна О. П'єси- картини: № 4. Зі стрибалкою, № 9. Засяяло сонечко.
 Гречанінов О. Тв. 118. Східний наспів.
 Дваріонас Б. Маленька сюїта: Вальс соль мінор, Млин, Прелюдія.
 Живцов А. У печері. Анютини оченята. Вальс
 Кабалевський Д. Тв. 27. Токатина . Тв. 39. Клоуни.
 Кирвер К. Сонце сідає за море.
 Коломієць А. Козачок.

XI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Алексеев А. Д. Методика обучения игре на фортепиано. – М.: Музыка, 1978. - 287 с. (2 екзем. в бібліотеці Інституту мистецтв)
2. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки. – М.: Музыка, 1994. – 111 с. (8 екзем. в бібліотеці Інституту мистецтв.)
3. Барембойм Л.А. Путь к музыцированию. 2-е изд. : Сов. композитор, 1973.- 270с. (1екзем. в бібліотеці Інституту мистецтв).
4. Голубовская Н. Искусство педализации Л.:Сов. композитор, 1985. – 96с. Посилання на електронний варіант: [http // elib.kubg. edu.ua./4872/](http://elib.kubg.edu.ua/4872/).
5. Либерман Е.Я. Работа над фортепианной техникой. – М.: Искусство, 1985.- 144с. Посилання на електронний варіант: [http: // elib.kubg.edu.ua./4871](http://elib.kubg.edu.ua/4871)

Додаткова література

1. Кременштейн Б. Л. Воспитание самостоятельности учащегося в классе специального фортепиано. – М.: Сов. композитор, 2003. – 120 с.
2. Курковский Г. В. Питання фортепіанного виконавства. Збірник статей. – К.: Муз. Україна, 1983. - 139 с.
3. Милич Б. О. Про формування і вдосконалення викладацької майстерності педагогів-піаністів. – К.: Муз. Україна, 1971. – 62 с.
4. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога – М.: Музыка, 1982. – 298 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Мартинсен К. А. Индивидуальная фортепианная техника (на основе звукотворческой воли) \ Карл Адольф Мартинсен; [пер. с нем. В. Л. Михелис]; ред. Г. М. Когана. – М.: Музыка. 1966. – 217 с.
7. Савшинский С. И. Работа пианиста над музыкальным произведением / Самарий Ильич Савшинский. – Л.: Музыка, 1964. – 187 с.